

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μέθοδοι ανασκόπησης (survey methods): βασίζονται στην πρόκληση λεκτικών αντιδράσεων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας (στάσεις, απόψεις, αντιλήψεις, πιστεύω, αισθήματα, κίνητρα, σχέδια, συμπεριφορές κλπ). Οι λεκτικές πληροφορίες κωδικοποιούνται προκειμένου να συνθέσουν τη γενικότερη εικόνα που δίνει ο ερωτώμενος σε σχέση με το αντικείμενο της έρευνας.

Ερωτηματολόγιο

Μία σειρά ερωτήσεων που αποσκοπούν στη συλλογή πληροφοριών πάνω σε ένα ή περισσότερα θέματα

Συνέντευξη

Μία συζήτηση με τη μορφή προφορικών ερωτήσεων που απευθύνονται από τον ερευνητή προς τον ερωτώμενο. Ανάλογα με το σε ποιο βαθμό έχουν εξ αρχής προσδιοριστεί οι ερωτήσεις και η δομή: δομημένη, ημι-δομημένη, μη δομημένη συνέντευξη (structured, semi-structured, unstructured interview)

Έντυπο συνέντευξης (interview schedule): ερωτήσεις συνέντευξης

Οδηγός συνέντευξης (interview guide): κατάλογος θεμάτων που πρέπει να καληφθούν.

Σε πολλές περιπτώσεις η συνέντευξη (και οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας) χρησιμοποιούνται στα αρχικά στάδια της μελέτης ενός θέματος, με σκοπό την ανίχνευση σημαντικών επιμέρους θεμάτων και μεταβλητών, και τη μετέπειτα διατύπωση υποθέσεων για περαιτέρω έρευνα.

Αυτές οι μέθοδοι ανασκόπησης αποτελούν δημοφιλείς μεθόδους συλλογής δεδομένων για πρακτικούς λόγους –συγκέντρωση δεδομένων από μεγάλες ομάδες του πληθυσμού με σχετικά μικρό κόστος. Ιδιαίτερα δημοφιλείς σε πολλούς κλάδους της ψυχολογίας (κοινωνική, υγείας, κλπ).

Υπάρχουν κάποια μειονεκτήματα στη χρήση των μεθόδων ανασκόπησης, αναφορικά με την αξιοπιστία των δεδομένων που συλλέγονται με αυτές. Η ειλικρίνεια, και η ακρίβεια των δηλώσεων τίθενται υπό αμφισβήτηση (πχ κάποιος μπορεί να μην είναι απόλυτα ειλικρινής για προσωπικούς ή κοινωνικούς λόγους, ή μπορεί να μην θυμάται καλά κάποια δεδομένα, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί η ακρίβεια των απαντήσεων).

Επιπλέον, η χρήση της γλώσσας ως μέσο συλλογής των δεδομένων επηρεάζει το τελικό αποτέλεσμα (πχ κάποιος μπορεί να μην μπορεί να εκφράσει καλά με λέξεις τα συναισθήματά του, το μορφωτικό του επίπεδο μπορεί να επηρεάσει κλπ). Ακόμη, οι μέθοδοι αυτο-αναφοράς απαιτούν κάποιο επίπεδο αυτογνωσίας και αυτοπαρατήρησης που δεν είναι δεδομένο σε όλους.

Εκ των υστέρων ή αιτιακή-συγκριτική έρευνα (ex post facto or causal-comparative research): παραλλαγή των μεθόδων ανασκόπησης (με κύρια εφαρμογή στην εκπαιδευτική ψυχολογία).

Συλλογή δημογραφικών (πχ φύλο, ηλικία), κοινωνιομετρικών (πχ κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο), εκπαιδευτικών δεδομένων (πχ μέγεθος τάξης, μέθοδοι διδασκαλίας, στάσεις και εκπαίδευση εκπαιδευτικών, βαθμοί ή επίδοση σε ψυχομετρικές δοκιμασίες). Μέσω της χρήσης πολύπλοκων στατιστικών μεθόδων επιδιώκεται η ανίχνευση σχέσεων αιτιότητας μεταξύ των μεταβλητών. Απώτερος στόχος είναι η εκτίμηση αιτιωδών σχέσεων, και όχι απλά ο προσδιορισμός τους. Ωστόσο, δεν περιλαμβάνεται χειρισμός κάποιων μεταβλητών από τον ερευνητή, αλλά η συλλογή και ανάλυση δεδομένων αποκαλύπτουν τη φυσικά διαμορφωμένη πραγματικότητα.

Παρατήρηση: εναλλακτική περιγραφική μέθοδος συλλογής δεδομένων, που βασίζεται στην καταγραφή της φυσικής εξέλιξης του υπό μελέτη φαινομένου. Η μέθοδος αυτή είναι καταλληλότερη για τη μελέτη ορισμένων φαινομένων, όπως πχ η μη λεκτική επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων.

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο μπορεί να αποστέλλεται ταχυδρομικά, ή να δίδεται προσωπικά στους πιθανούς συμμετέχοντες (η συμπλήρωσή του μπορεί να γίνει είτε στον ίδιο χώρο, είτε να αποσταλλεί από τους συμμετέχοντες στον ερευνητή).

Χρησιμοποιείται και στις συνεντεύξεις, όπου συμπληρώνεται από τον ερευνητή με βάση τις απαντήσεις του συμμετέχοντα.

Στάδια κατασκευής ερωτηματολογίου και εκτέλεσης έρευνας:

1. Σχεδιασμός

Ορισμός ερευνητικού προβλήματος

Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Κατάλογος μεταβλητών

Λειτουργικός προσδιορισμός μεταβλητών

2. Προσδιορισμός δείγματος

Ορισμός πληθυσμού

Εντοπισμός υπο-ομάδων

Σχέδιο πρόσβασης

Χαρακτηριστικά του δείγματος που επηρεάζουν την ακρίβεια των απαντήσεων και το βαθμό ανταπόκρισης

3. Κατασκευή ερωτηματολογίου

Μορφή ερωτήσεων

Διάταξη ερωτήσεων

Ενότητες

4. Συλλογή δεδομένων

Οδηγίες/συνοδευτική επιστολή

Εκπαίδευση βοηθών

Οδηγίες επίδοσης

5. Κωδικοποίηση

6. Ανάλυση

7. Συγγραφή αναφοράς

σχεδιασμός: βοηθητικό είναι να γίνει ένα προσχέδιο του ερωτηματολογίου για να αποφασιστεί ποιά θέματα θα περιλαμβάνονται σε αυτό.

προσδιορισμός δείγματος: αξιολόγηση χαρακτηριστικών του δείγματος. Σημαντικό για την εκτίμηση της δυνατότητας πρόσβασης, της ικανότητας κατανόησης των ερωτήσεων από τα μέλη του δείγματος και της πιθανότητας επιστροφής άρτια συμπληρωμένων ερωτηματολογίων.

Κατασκευή ερωτηματολογίου: η μορφή και διάταξη των ερωτήσεων θα πρέπει να είναι συμβατή με τους στόχους της έρευνας. Επιλογή αριθμού και τύπου ερωτήσεων που θα θεωρηθούν κατάλληλες για τη λήψη των πληροφοριών που είναι αναγκαίες (πχ επιλογή κλίμακας μέτρησης, αριθμού ερωτήσεων που χρειάζονται για να καλυφθεί επαρκώς κάποιο θέμα, σειρά παρουσίασης θεμάτων κλπ).

Συλλογή δεδομένων: απαραίτητη η συνοδευτική επιστολή (ποιοί είμαστε και ποιός είναι ο σκοπός της έρευνας κλπ) και οι οδηγίες συμπλήρωσης (καλό είναι να υπάρχουν επάνω στο ερωτηματολόγιο).

Πρωτόκολλο επίδοσης: στην περίπτωση της ταχυδρομικής αποστολής προσδιορίζει το περιεχόμενο της επιστολής και τη σύνταξη γραπτών οδηγιών. Στην περίπτωση που το ερωτηματολόγιο δίνεται από τον ερευνητή περιλαμβάνει πληροφορίες για τα υλικά που θα χρειαστούν για τη συλλογή των δεδομένων, οδηγίες για την καταγραφή των απαντήσεων, κατάλογος με επιτρεπτές απαντήσεις σε τυχόν απορίες, περιγραφή της διαδικασίας που διαβάζεται πριν την επίδοση των εντύπων, ώστε να ενημερωθεί ο ερωτώμενος για τη διαδικασία που θα ακολουθήσει.

Στο τελικό στάδιο της διαδικασίας, το ερωτηματολόγιο επιδίδεται δοκιμαστικά σε ένα δείγμα αντιπροσωπευτικό του υπό μελέτη πληθυσμού.

Αυτή η διαδικασία μπορεί να συνιστά μία **πυλοτική έρευνα**, όπου ακολουθείται το πρωτόκολλο της κύριας έρευνας. [εξετάζονται ελλείψεις, παρανοήσεις ή κενά, πώς απάντησαν οι συμμετέχοντες αλλά και ψυχομετρικές ιδιότητες όπως αξιοπιστία κλπ. Μπορεί να περιλαμβάνονται επιπλέον ερωτήσεις για τη διαδικασία και το ερωτηματολόγιο].

Εναλλακτικά, το ερωτηματολόγιο μπορεί να δοθεί σε ένα μικρότερο αριθμό ατόμων (focus groups), και να ακολουθήσει μία **εστιασμένη συζήτηση** (focus group discussion).[συμμετέχει και ο ερευνητής στη διαδικασία και καταγράφει απορίες, αντιδράσεις σχετικά με όλη τη διαδικασία κλπ].

Μορφή ερωτήσεων και δομή ερωτηματολογίου

Η χρήση του ερωτηματολογίου αποσκοπεί στην συλλογή συγκεκριμένων πληροφοριών σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας, οι απαντήσεις στις οποίες θα χρησιμοποιηθούν (μέσω της κωδικοποίησης και των αναλύσεων) για να απαντηθούν τα συγκεκριμένα ερωτήματα της έρευνας.

Τύποι ερωτήσεων:

A) κλειστές ερωτήσεις

Επιλογή μιας συγκεκριμένης απάντησης πχ 'ναι', 'όχι', 'δεν γνωρίζω', 'δεν απαντώ'. Δίνουν συγκεκριμένες απαντήσεις. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται οι ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής. Η κωδικοποίηση είναι ευκολότερη για τον ερευνητή, αλλά και η επιλογή είναι ευκολότερη για κάποιους ερωτώμενους, σε σχέση με την απάντηση ανοιχτών ερωτήσεων.

Ανάλογα με τον τύπο δεδομένων που θέλουμε να λάβουμε οι ερωτήσεις μπορεί να έχουν τη μορφή ονομαστικής, τακτικής ή κλίμακας ίσων διαστημάτων.

B) ανοιχτές ερωτήσεις

Συλλογή ποιοτικών δεδομένων. Η κατασκευή τους είναι ευκολότερη σε σχέση με τις κλειστές ερωτήσεις, αλλά η κωδικοποίηση των δεδομένων είναι πολύ περισσότερο επίπονη και χρονοβόρα.

Γ) κλίμακες

Επιλογή της απάντησης σε μία πρόταση από διαβαθμισμένη κλίμακα, πχ 'διαφωνώ απόλυτα' – 'συμφωνώ απόλυτα'.

Οδηγίες κατασκευής ερωτήσεων

1. Καταλληλότερες είναι οι απλούστερες και κατά το δυνατόν συντομότερες διατυπώσεις.
2. Λαμβάνοντας υπ' όψη τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού, προσοχή στη διατύπωση (σαφήνεια, χωρίς τεχνικούς όρους, συνθηματικές ή ιδιωματικές εκφράσεις ξένες προς την ομάδα).
3. Διατύπωση στα μέτρα του δείγματος (πχ προσοχή στην ηλικία). Προτίμηση 'ήπιων' και όχι 'σκληρών' εκφράσεων.
4. Αποφυγή αρνητικών διατυπώσεων (κατά το δυνατόν), και διπλά αρνητικών διατυπώσεων (πχ 'δεν συμφωνώ να μην γίνονται διαδηλώσεις').
5. Με εξαίρεση ερωτήσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών, αποφυγή ερωτήσεων άσχετων με το αντικείμενο της μελέτης.
6. Συγκεκριμένες ερωτήσεις, που εστιάζονται σε ένα θέμα τη φορά (πχ αποφυγή ερωτήσεων του τύπου 'τι γνώμη έχετε για τους Αλβανούς και τους Ρώσους οικονομικούς μετανάστες στην Ελλάδα;').
7. Αποφυγή ερωτήσεων που καθοδηγούν ή προδιαθέτουν τον ερωτώμενο προς συγκεκριμένες απαντήσεις.
8. Αποφυγή ερωτήσεων διατυπωμένων έτσι ώστε να κάνουν τον ερωτώμενο να νιώθει άσχημα με τον εαυτό του (πχ 'βρίσκετε ότι δεν τα καταφέρνετε στη δουλειά σας;').
9. Για ερώτηση που αναφέρεται σε ποσοτικά δεδομένα είναι προτιμότερες οι αναφορές σε άμεσες ποσότητες παρά σε μέσους όρους. [πχ 'πόσες φορές βοηθήσατε το παιδί σας να διαβάσει τα μαθήματά του τις προηγούμενες δύο εβδομάδες;', είναι καλύτερο από 'κατά μέσο όρο πόσο συχνά βοηθάτε το παιδί σας να διαβάσει τα μαθήματά του;'].

10. Αποφυγή θεώρησης στοιχείων ως δεδομένων. Ο ερωτώμενος πρέπει να ερωτάται για όλα τα σημεία ενός θέματος. [πχ για την ερώτηση 'είμαι ικανοποιημένος/η με τη μετακίνηση με το μετρό' προηγείται η ερώτηση 'έχετε χρησιμοποιήσει το μετρό της Αθήνας για τη μετακίνησής σας;'].

11. Οι κλειστές ερωτήσεις θα πρέπει να έχουν διαμορφωθεί προσεκτικά ώστε να καλύπτεται ικανοποιητικά το εύρος των πιθανών, σημαντικών απαντήσεων. Οι πιθανές απαντήσεις θα πρέπει να είναι αλληλοαποκλειόμενες, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα επιλογής μίας μόνο απάντησης και να αποφεύγεται η σύγχυση.

12. Θα πρέπει να υπάρχει η επιλογή 'δεν γνωρίζω, δεν απαντώ', καθώς δεν πρέπει να θεωρείται ως δεδομένο ότι όλοι οι ερωτώμενοι έχουν το ίδιο επίπεδο γνώσεων σχετικά με το υπό μελέτη θέμα.

Οδηγίες δόμησης ερωτηματολογίου

Μέγεθος: ο χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου θα πρέπει να υπολογίζεται, και να ενημερώνονται σχετικά οι συμμετέχοντες. Όσο συντομότερο το ερωτηματολόγιο τόσο το καλύτερο, καθώς η κόπωση επιδρά αρνητικά στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Ερωτηματολόγια που απαιτούν περισσότερο από 40-45 λεπτά θεωρούνται κουραστικά. Υπάρχουν ερωτηματολόγια (πχ προσωπικότητας) που απαιτούν περισσότερο χρόνο. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να γίνει κάποιο διάλειμμα.

Συνοδευτική επιστολή: συνοδεύει πάντα το ερωτηματολόγιο της έρευνας. Όπως αναφέρθηκε, η συνοδευτική επιστολή πρέπει να είναι πάντα πολύ προσεγμένη. Ενδεικτικά, στην πρώτη παράγραφο της επιστολής μπορεί να αναφέρεται η ταυτότητα του ερευνητή, ο σκοπός της έρευνας και ο τρόπος επιλογής του συμμετέχοντα. Μία δεύτερη παράγραφος μπορεί να ξεκινά με την πολύ ευγενική παράκληση του ερευνητή προς τον υποψήφιο να λάβει μέρος στην έρευνα συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο. Στη συνέχεια μπορεί να περιλαμβάνει μία εκτίμηση του χρόνου συμπλήρωσης που απαιτείται, διαβεβαίωση για το σεβασμό της ανωνυμίας και των προσωπικών δεδομένων του ερωτώμενου, και αναφορά στον τρόπο που θα χρησιμοποιηθούν τα δεδομένα που θα συλλεχθούν. Σε περίπτωση που το ερωτηματολόγιο αποστέλλεται ταχυδρομικά, ο ερωτώμενος προτρέπει να χρησιμοποιήσει το φάκελο με τα προπληρωμένα τέλη. Αναφέρεται ξεκάθαρα το χρονικό περιθώριο συμπλήρωσης και αποστολής του ερωτηματολογίου. Στο τέλος της επιστολής, ο ερευνητής εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες

του για τη συνεργασία και τον χρόνο που προτίθεται να αφιερώσει ο υποψήφιος συμμετέχοντας, και παραθέτει τα στοιχεία επικοινωνίας που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο συμμετέχων προκειμένου να ρωτήσει οτιδήποτε σχετικό με την έρευνα.

Διάταξη ερωτήσεων: η τελική διάταξη των ερωτήσεων επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη πληθυσμού.

Συνήθως επιλέγεται να ξεκινά το ερωτηματολόγιο με αντικειμενικές ερωτήσεις, και κατόπιν να προχωρά σε ερωτήσεις που απαιτούν υποκειμενική κρίση, προκειμένου να εισαγονται οι ερωτώμενοι σταδιακά στο θέμα, και να εξοικιώνονται με το ερωτηματολόγιο.

Τα δημογραφικά στοιχεία μπορούν να παρατίθενται και στην αρχή, αλλά ιδίως όταν έχουν να κάνουν με ευαίθητες πληροφορίες, πχ εισόδημα, σεξουαλική κατεύθυνση κλπ είναι καλύτερο να δίδονται στο τέλος.

Το ερωτηματολόγιο μπορεί να χωρίζεται σε θεματικές ενότητες, ώστε να υπάρχει ομοιογένεια και να μην μεταπηδά ο ερωτώμενος από το ένα θέμα στο άλλο. Η σειρά παρουσίασης των (κύριων) θεματικών ενοτήτων θα πρέπει να αντισταθμίζεται, καθώς μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις που θα δοθούν.

Οι ανοιχτές ερωτήσεις συνήθως παρατίθενται προς το τέλος της θεματικής ενότητας ή του ερωτηματολογίου, γιατί απαιτούν σκέψη και προκαλούν κόπωση.

Βαθμός ανταπόκρισης (response rate)

A) βαθμός ανταπόκρισης (πόσα ερωτηματολόγια θα επιστραφούν)

Χαμηλά ποσοστά επιστροφής συμπληρωμένων ερωτηματολογίων μπορεί να υπονομεύουν την εξωτερική εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Για ποιούς λόγους δεν επιστράφηκαν τα ερωτηματολόγια; Συνδέεται κάπως αυτό με το θέμα της έρευνας; Επηρεάζει τα αποτελέσματα;

Τα ποσοστά ανταπόκρισης που λαμβάνονται μπορεί να εξαρτηθούν από διάφορους παράγοντες. Για το γενικό πληθυσμό ποσοστά περίπου 20% θεωρούνται ικανοποιητικά. Εάν είναι αυτό εφικτό, καλό είναι να υπάρχουν κάποιες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά των μελών του δείγματος που δεν απάντησαν.

Προκειμένου να διασφαλίσουμε όσο το δυνατόν υψηλότερα επίπεδα ανταπόκρισης, καλό είναι να προσέχουμε τα παρακάτω:

- Συνήθως κάποιος συμμετέχει σε μία έρευνα όταν πιστεύει ότι θα αποκομήσει κάποια υλικά ή ηθικά οφέλη.
- το θέμα να παρουσιάζεται όσο το δυνατόν πιο ενδιαφέρον και σχετικό προς τους συμμετέχοντες.
- έκφραση ευγνωμοσύνης για τον κόπο και το χρόνο που απαιτείται για τη συμμετοχή.
- να τονίζεται η βαρύτητα της συμμετοχής του κάθε ερωτώμενου για την έρευνα.
- προσφορά κάποιας ανταμοιβής/ανταπόδοσης (πχ χρηματική αμοιβή,συμμετοχή σε κλήρωση για κάποιο δώρο, αποστολή με το πέρας της έρευνας περίληψης ενημερωτικής των αποτελεσμάτων κλπ).
- η συνοδευτική επιστολή είναι πολύ σημαντική για την παρουσίαση μιας καλής και επαγγελματικής εικόνας της έρευνας, και μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση του ποσοστού ανταπόκρισης. Η εμφάνισή της θα πρέπει να είναι πολύ προσεγμένη, μεχρι την τελευταία λεπτομέρεια. Καλό είναι η συνοδευτική επιστολή να είναι τυπωμένη στο χαρτί του ιδρύματος στο οποίο διεξάγεται η έρευνα, και να φέρει το λογότυπο του ιδρύματος (παν/μίου κλπ). Καλό είναι επίσης να φέρει την υπογραφή ανθρώπου με κάποιο κύρος (όταν δεν υπάρχουν λογότυπα κλπ).
- θα πρέπει να περιλαμβάνεται στο πακέτο φάκελος με πληρωμένα τα ταχυδρομικά τέλη για την επιστροφή του ερωτηματολογίου.
- αν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα, καλό είναι να αποστέλλονται υπενθυμιστικές επιστολές ή e-mails.

Β) βαθμός αρτιότητας απαντήσεων (ποσοστό σωστά απαντημένων ερωτημάτων σε κάθε ερωτηματολόγιο).

Προσοχή πρέπει να δίνεται στο ποσοστό των ερωτήσεων που απαντήθηκαν σωστά. Αν υπάρχουν ερωτήσεις που δεν απαντήθηκαν από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων (συστηματικό σφάλμα) ή από κάποια υπο-ομάδα, θα πρέπει να διερευνώνται οι λόγοι για τους οποίους συνέβη αυτό. Οι ερωτώμενοι μπορεί να παραλείπουν να απαντήσουν ερωτήσεις για διάφορους λόγους, όπως πχ, επειδή πρόκειται για 'ευαίσθητα' θέματα, επειδή αποφεύγουν να δώσουν αρνητικές απαντήσεις, κόπωση ή πλήξη, ή απλά επειδή δεν έγινε κατανοητό το νόημα της ερώτησης.

Γ) ειλικρίνεια απαντήσεων.

Η αξιολόγηση της ειλικρίνειας των απαντήσεων δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι τρόποι αξιολόγησης: α) αξιολόγηση μεμονωμένων απαντήσεων που αναφέρονται σε καταστάσεις που είναι απίθανο ή αδύνατο να συμβαίνουν στην πραγματικότητα (πχ κάποιος που δηλώνει ότι δεν έχει πει ποτέ ψέμματα), β) αξιολόγηση συνδιασμού απαντήσεων που είναι απίθανοι, ανακόλουθοι ή αλληλοσυγκρουόμενοι (πχ 5χρονος που κερδίζει 1 εκατ. Ευρώ το χρόνο).

Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ (INTERVIEW)

Το πλεονέκτημα της συνέντευξης έναντι άλλων μεθόδων, είναι η άμεση επικοινωνία με τον ερωτώμενο. Συγκεκριμένα:

1. ελαχιστοποιείται το πρόβλημα του βαθμού ανταπόκρισης (εφόσον ο συμμετέχων έχει δεχτεί να λάβει μέρος)
2. οι απαντήσεις είναι αρτιότερες και πλουσιότερες
3. υπάρχει η δυνατότητα αποσαφηνιστικών σχολίων και παρατηρήσεων για τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις
4. αποτελεί τη μέθοδο επιλογής για συλλογή δεδομένων από πληθυσμούς με υψηλά επίπεδα αναλφαριθμητισμού

Απαιτεί καλή προετοιμασία και εκπαίδευση για τη διεξαγωγή της συνέντευξης.

Δομή συνέντευξης

Δομημένη (structured): το περιεχόμενο, η διατύπωση και η σειρά των ερωτήσεων είναι αυστηρά καθορισμένα εκ των προτέρων. Η διαδικασία είναι παρόμοια με την επίδοση ενός ερωτηματολογίου μέσω προσωπικής ή τηλεφωνικής επικοινωνίας. Περιλαμβάνει περισσότερο

κλειστές, αλλά και κάποιες ανοιχτές ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις παραθέτονται σε συγκεκριμένη σειρά. Είναι λιγότερο χρονοβόρα (απαιτεί συνήθως γύρω στα 30 με 40 λεπτά).

Πλεονεκτήματα:

1. Μείωση του τυχαίου σφάλματος στα δεδομένα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της διασφάλισης *συστηματικότητας* και *ομοιομορφίας* στο περιεχόμενο, τη διατύπωση και τη σειρά των ερωτήσεων μεταξύ διαφορετικών συνεντευκτών, αλλά και μεταξύ διαφορετικών συνεντεύξεων από τον ίδιο ερευνητή.
2. Έλεγχος συστηματικού σφάλματος που μπορεί να προκύψει από την επίδραση του ερευνητή στα δεδομένα (επίδραση προκαταλήψεων, στάσεων και πεποιθήσεων του ερευνητή).
3. Με πρακτικούς όρους, καθώς οι ερωτήσεις είναι ίδιες για όλους, διευκολύνεται η μεταγραφή, κωδικοποίηση και ανάλυση των δεδομένων.

Μειονεκτήματα:

1. Η διατύπωση των ερωτήσεων κατευθύνει τους συμμετέχοντες να επεξεργαστούν νοητικά τα θέματα της μελέτης με συγκεκριμένο τρόπο.
2. Κατευθύνεται ο ειρμός της σκέψης του ερωτώμενου, αφού απαντά σε προκαθορισμένη σειρά ερωτήσεων.
3. Αν και οι ερωτήσεις είναι τυποποιημένες, η κατανόηση των ερωτήσεων επηρεάζεται από το μορφωτικό επίπεδο, τα βιώματα και τον τρόπο προέλευσης του ερωτώμενου.

Μη δομημένη συνέντευξη: ακολουθείται ένας οδηγός συνέντευξης, που περιλαμβάνει τα θέματα προς συζήτηση. Η συζήτηση εκτυλλίσεται με φυσικό τρόπο, και είναι παρόμοια με μία καθημερινή συζήτηση. Με τη διαδικασία αυτή υπάρχει μεγάλη ελευθερία, καθώς δεν υπάρχουν προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά αυτές προκύπτουν και διατυπώνονται καθώς εξελίσσεται η συνέντευξη.

Η μη δομημένη συνέντευξη διακρίνεται σε:

εστιασμένη (ή κατευθυνόμενη) (focused or directive interview): η τεχνική χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Merton, Fiske & Kendall (1959). Ο στόχος της μεθόδου αυτής είναι η αποτύπωση των εντυπώσεων του κοινού για διάφορα θέματα της καθημερινότητας (πχ κάποιο

συμβάν, μία πολιτιστική δραστηριότητα, κάποιο προϊόν κλπ). Δεν υπάρχει αυστηρή δομή, ωστόσο το θεματικό πλαίσιο και οι γενικές κατευθύνσεις προσδιορίζονται από τον συνεντευκτή.

Τα σημαντικότερα στοιχεία του υπό μελέτη ζητήματος παρουσιάζονται από τον ερευνητή και αποτελούν το πλαίσιο της συζήτησης. Στη διάρκεια της συνέντευξης ο συμμετέχων παρακινείται να αναπτύξει τις απόψεις του για το κάθε θέμα.

μη κατευθυνόμενη (non-directive interview): εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από τον Elton Mayo (1939), σε μελέτες που έγιναν στην Αμερικανική Ηλεκτρική Εταιρία, με σκοπό τον προσδιορισμό παραγόντων από το εργασιακό περιβάλλον που επηρεάζουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων.

Χρησιμοποιείται στα πρώτα στάδια της έρευνας ενός θέματος, όπου ο ερευνητής δεν έχει καταλήξει σε συγκεκριμένες υποθέσεις σχετικά με το ποιά θέματα είναι σημαντικά για το συγκεκριμένο ζήτημα. Δεν υπάρχουν κατευθυντήριες γραμμές, αλλά ο ερωτώμενος έχει τη δυνατότητα να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις και εμπειρίες του. Απαιτεί μεγάλη επιδεξιότητα και εμπειρία από τον ερευνητή, προκειμένου να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως δέκτης των πληροφοριών αυτών. Ο ερευνητής δεν συμμετέχει με σχόλια ή ερωτήσεις, οπότε υπάρχει ο κίνδυνος ο ερωτώμενος να μην αναφερθεί στο θέμα που ενδιαφέρει τον ερευνητή. Η μέθοδος αυτή είναι αρκετά χρονοβόρα (μία συνέντευξη χρειάζεται περίπου 90 λεπτά).

Πλεονεκτήματα:

1. Παρέχει μέγιστη ελευθερία έκφρασης και συνεπώς μία πληρέστερη εικόνα των στάσεων και συναισθημάτων του ερωτώμενου.
2. Ο συνεντευκτής έχει τη δυνατότητα να έχει μία αρμονικότερη, περισσότερο φυσική επαφή με τον ερωτώμενο, και να διαπιστώσει αν έχει κατανοήσει τις ερωτήσεις.

Μειονεκτήματα

1. Η απουσία τυποποίησης έχει αντίκτυπο στον τρόπο διεξαγωγής της συνέντευξης, και κατά συνέπεια στην αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Υπάρχει μεγαλύτερος βαθμός υποκειμενικότητας. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων καθορίζεται από τον ερευνητή, και μπορεί να διατυπωθεί με τέτοιο τρόπο που να υποβάλλει συγκεκριμένο τύπο απαντήσεων (και αυτό δεν μπορεί να ελεγχθεί εκ των προτέρων). Οι απαντήσεις και τα αποτελέσματα της μελέτης μπορεί να επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις στάσεις και πεποιθήσεις του ερευνητή.

2. Η κωδικοποίηση είναι δύσκολη, καθώς οι ερωτήσεις δεν είναι ίδιες για όλους τους συμμετέχοντες.

Ημι-δομημένη συνέντευξη: συνδιασμός των δύο παραπάνω. Υπάρχουν συγκεκριμένες ερωτήσεις, αλλά ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να κάνει διερευνητικές ερωτήσεις.

Η μέθοδος που θα επιλεγεί εξαρτάται από τους σκοπούς της μελέτης.

Η δομημένη συνέντευξη προϋποθέτει ότι ο ερευνητής έχει ξεκάθαρη άποψη για τις κύριες μεταβλητές που τον ενδιαφέρουν. Απαιτεί προκαταρκτική έρευνα για τη κατασκευή του εντύπου της συνέντευξης (επιλογή θεμάτων, διατύπωση ερωτήσεων και σειρά παρουσίασης).

Η μη δομημένη συνέντευξη είναι καταλληλότερη στα πλαίσια προκαταρκτικών μελετών προκειμένου να εντοπιστούν τα κύρια θέματα του υπό μελέτη φαινομένου. Επίσης είναι χρήσιμη σε μελέτες που αποσκοπούν να μελετήσουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι εκφράζουν και διατυπώνουν τις απόψεις και στάσεις τους για θέματα που τους αφορούν (καθώς παρέχει μεγαλύτερη ελευθερία).

Τεχνικές διασφάλισης αξιοπιστίας και εσωτερικής εγκυρότητας των δεδομένων

Η αξιοπιστία και η εσωτερική εγκυρότητα των δεδομένων που λαμβάνονται από μελέτες ανασκόπησης επηρεάζεται από παράγοντες όπως:

- A) επιλογή του δείγματος
- B) σύνθεση οδηγού ή εντύπου συνέντευξης
- Γ) τρόπος διεξαγωγής της συνέντευξης

Δειγματοληψία

Οι γενικές αρχές που διέπουν τη λήψη δείγματος εφαρμόζονται και στις μελέτες ανασκόπησης.

Υπάρχουν ειδικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την επιλογή δειγμάτων καθορισμένης πιθανότητας για τη συλλογή δεδομένων μέσω της συνέντευξης.

A. Ομάδες καθορισμένου μεγέθους (block quota sampling)

Ένας συγκεκριμένος αριθμός συμμετεχόντων επιλέγεται με βάση ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό.

Πχ επιλέγεται ένα δείγμα 32 περαστικών, 16 ανδρών και 16 γυναικών. Οι 8 άνδρες είναι κάτω των 40 και οι 8 άνω των 40 ετών, και αντίστοιχα οι 8 γυναίκες είναι κάτω των 40 και οι 8 άνω των 40 ετών.

Η τεχνική αυτή επαφίεται σε μεγάλο βαθμό στην υποκειμενική κρίση του ερευνητή.

B. Τυχαία επιλογή

Η τεχνική αυτή καθορίζει εξ αρχής τη διαδικασία επιλογής για τον κάθε συμμετέχοντα, και εξασφαλίζει τη συγκρότηση δειγμάτων καθορισμένης πιθανότητας επιλογής.

Για παράδειγμα, ένας αριθμός νοικοκυριών επιλέγεται αρχικά με τυχαίο τρόπο. Ο ερευνητής επισκέπτεται το κάθε νοικοκυριό, και ανάλογα με το πόσα άτομα κατοικούν εκεί επιλέγει με τυχαίο τρόπο ένα μέλος της οικογένειας για να λάβει μέρος στην έρευνα (ερωτηματολόγιο ή συνέντευξη). Πχ αν υπάρχουν 4 ενήλικες στο σπίτι επιλέγει έναν αριθμό από το 1 έως το 4, πχ το 3, και το άτομο που είναι τρίτο κατά σειρά ηλικίας επιλέγεται για να λάβει μέρος στη συνέντευξη.

Σε τηλεφωνικές έρευνες η επιλογή νοικοκυριού γίνεται πλέον με ειδικά προγράμματα υπολογιστών (random-digit dialling), και η επιλογή του συμμετέχοντα με την παραπάνω μέθοδο.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις ποιοτικών ερευνών η εύρεση δείγματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαθεσιμότητα και την προθυμία των υποψηφίων.

Διεξαγωγή συνέντευξης

Η διεξαγωγή 'καλών' συνεντεύξεων αποτελεί σε μεγάλο βαθμό τέχνη, και έχει να κάνει και με τα χαρακτηριστικά του ερευνητή. Η διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος από τον ερευνητή είναι ουσιαστική ώστε α) ο συμμετέχων να δεχθεί να συμμετάσχει πρόθυμα σε μία διαδικασία που μπορεί να είναι κουραστική και χρονοβόρα, β) να διασφαλιστεί η ποιότητα των απαντήσεων

(αυθόρμητες, ακριβείς και πλήρεις), γ) οι απαντήσεις του συμμετέχοντα να μην επηρεαστούν (ή κατευθυνθούν) από τη συμπεριφορά ή τις προσδοκίες του ερευνητή.

Σημαντικά στοιχεία για τη λήψη μίας ειλικρινούς και ακριβούς απάντησης:

1. καλή διάθεση του συμμετέχοντα να λάβει μέρος και να παρέχει τις πληροφορίες που του ζητούνται
2. κατανόηση της ερώτησης (αποτίμηση του είδους της πληροφόρησης που ζητά ο ερευνητής)
3. διαθεσιμότητα των πληροφοριών στην μνήμη του ερωτώμενου

Συνεισφορά του συνεντευκτή στην επιτυχία της συνέντευξης:

δημιουργία κατάλληλου κλίματος: διαμόρφωση του τόνου της συνέντευξης. Έμπνευση εμπιστοσύνης και συμπάθειας από τον ερευνητή, και ενεργοποίηση του συμμετέχοντα, ο οποίος πρέπει να νιώσει άνετα. Σημαντική η στάση και το ύφος του ερευνητή. Πρέπει να είναι φιλικός και προσιτός, να μιλά ήρεμα και ανεπιτήδευτα. Το ύφος του ερευνητή μπορεί να προσαρμοστεί κατά το δυνατόν με το θέμα και τον τύπο των συμμετεχόντων (πχ έφηβοι, ή ηλικιωμένοι).

Η συνέντευξη μπορεί να ξεκινήσει με μία εισαγωγή, όπου ο ερευνητής συστήνεται στον ερωτώμενο, αναφέρει ποιός διεξάγει την έρευνα και περιγράφει συνοπτικά το σκοπό της. Επιπλέον, μπορούν να προσφερθούν κάποιες γενικές οδηγίες για τη διευκόλυνση των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, σε σχέση με τη δομή της συνέντευξης, ότι καλό θα ήταν ο ερωτώμενος να δώσει όσο το δυνατόν ακριβέστερες απαντήσεις, ότι μπορεί να κάνει ερωτήσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ή όχι, κλπ.

εκφορά ερωτήσεων: ιδιαίτερα για τις δομημένες συνεντεύξεις, είναι σημαντικό οι ερωτήσεις να διατυπώνονται με ακρίβεια, και με τον ίδιο τρόπο σε όλους τους συμμετέχοντες. Ο ερευνητής θα πρέπει να παραθέτει τις ερωτήσεις με τη σειρά που παρουσιάζονται στο έντυπο της συνέντευξης. Επιπλέον, τα διευκρινιστικά σχόλια πρέπει να είναι τα ίδια για όλους. Σε περίπτωση που κάποιος αδυνατεί να απαντήσει αφού του έχουν παρασχεθεί όλα τα ορισμένα διευκρινιστικά σχόλια, θα πρέπει να καταγράφεται η αδυναμία απάντησης, και να μην δίνονται περισσότερες βοηθητικές πληροφορίες.

λήψη και καταγραφή της απάντησης: είναι σημαντικό ο ερευνητής να έχει μία ιδέα του τι συνιστά μία πλήρη απάντηση (πχ τι θέματα πρέπει να καλύπτονται, ποιά σημεία είναι εντός ή εκτός θέματος κλπ). Για το σκοπό αυτό, κατά την εκπαίδευση των ερευνητών που θα διεξάγουν τις συνεντεύξεις είναι βοηθητικό να παρατίθενται κάποια παραδείγματα σχετικά με το τί πρέπει να καλύπτει μία πλήρης απάντηση, ιδιαίτερα για τις ανοιχτές ερωτήσεις. Όταν επιτρέπεται από το πρωτόκολλο της έρευνας, μπορούν να γίνονται διάφορα διευκρινιστικά σχόλια ή παρατηρήσεις, για να δείξουμε στον ερωτώμενο ότι είναι εντός θέματος, ή ότι η συνέντευξη εξελίσσεται με επιτυχία.

Σε σχέση με την καταγραφή της απάντησης, ιδανική λύση είναι να μαγνητοφωνείται/μαγνητοσκοπείται η συνέντευξη, ώστε το υλικό να υπάρχει αυτούσιο. Σε περίπτωση που δεν είναι εφικτή η καταγραφή των απαντήσεων λέξη προς λέξη, καταγράφονται τα κύρια σημεία των απαντήσεων.

αμεροληψία: η σημαντικότερη πηγή συστηματικού σφάλματος σε μία μελέτη ανασκόπησης (συνέντευξη) είναι ο ίδιος ο συνεντευκτής. Μπορεί σε μεγάλο βαθμό να επηρεάσει το υλικό που θα συλλεχθεί από μία συνέντευξη.

Οι *προσωπικές του πεποιθήσεις* (πχ πολιτικές πεποιθήσεις ή κοσμοθεωρία) μπορεί να παίξουν πολύ σημαντικό ρόλο, καθώς και η *αντίληψη του ερευνητή για το πλαίσιο της έρευνας*. Οι αντιλήψεις αυτές μπορούν με έμμεσο και ασυνείδητο τρόπο να τον οδηγήσουν να δώσει βαρύτητα σε θέματα που θεωρεί ο ίδιος σημαντικά, και να επιβεβαιώσουν τις προσδοκίες του.

Επιπρόσθετα, *οι αντιλήψεις του σχετικά με τον ίδιο τον συνεντευξιζόμενο* –πχ κοινωνικό, οικονομικό, μορφωτικό επίπεδο, ακόμα και η εμφάνιση- καθώς και οι *προσδοκίες* του για τις απαντήσεις που θα δοθούν μπορεί να επηρεάσουν τη στάση του απέναντί του και την πορεία της συνέντευξης. Αυτές οι επιδράσεις προσδοκίας είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν γιατί είναι ανέφικτη η εφαρμογή της τυφλής μεθόδου που εφαρμόζεται συνήθως σε πειραματικές μελέτες.

Επιπλέον, η *εντύπωση του συμμετέχοντα για τον ίδιο τον ερευνητή* μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις του στην έρευνα. Χαρακτηριστικά του ερευνητή όπως ηλικία, φύλο, κοινωνική θέση, κλπ μπορεί να επηρεάσουν τη στάση του. Για παράδειγμα, ενδείκνυται συνεντεύξεις σε μέλη εθνικών μειονοτήτων να διεξάγονται από ερευνητές που ανήκουν στο ίδιο εθνικό γκρουπ.

Ο καλύτερος τρόπος για την αποφυγή των μεροληπτικών επιδράσεων που αναφέρθηκαν είναι η χρήση δομημένης συνέντευξης που περιλαμβάνει πολλές κλειστές ερωτήσεις. Ωστόσο η μη

δομημένη ή η ημιδομημένη συνέντευξη έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα, και χρησιμοποιούνται ευρέως. Σε αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό να υπάρχουν:

- ένα προσεκτικά μελετημένο έντυπο ή οδηγός συνέντευξης
- εξαντλητικές λεπτομέρειες για τη διατύπωση κάθε ερώτησης
- λεπτομερής οδηγός για τα διευκρινιστικά σχόλια και τις παρεμβάσεις του ερευνητή
- λεπτομερής οδηγός για το τί συνιστά επαρκή και ανεπαρκή απάντηση

Για μία επιτυχημένη μελέτη που χρησιμοποιεί τη συνέντευξη για τη συλλογή δεδομένων, απαραίτητη είναι και η συστηματική θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση των συνεντευκτών, και η εφαρμογή τεχνικών καθημερινής απόδοσης τους.

Θεωρητική εκπαίδευση: περιλαμβάνει ενημέρωση για τους στόχους της έρευνας, αλλά και για αυτά που αναφέρθηκαν προηγουμένως (έντυπο συνέντευξης, διατύπωση ερωτήσεων, διευκρινιστικά σχόλια, καταγραφή απαντήσεων κλπ).

Πρακτική εξάσκηση: πρακτική εφαρμογή των παραπάνω προκειμένου να εξασκηθούν οι συνεντευκτές πριν ξεκινήσουν τις συνεντεύξεις.

Όταν η έρευνα γίνεται σε μεγάλη κλίμακα και υπάρχει ο ανάλογος προϋπολογισμός, μπορεί να γίνει η εκπαίδευση των βοηθών σε ομάδες, όπου οι μισοί παίζουν το ρόλο του συνεντευκτή και οι άλλοι μισοί του συνεντευξιαζόμενου, και στη συνέχεια αλλάζουν ρόλους. Η εξάσκηση μπορεί να γίνει και σε πραγματικές συνθήκες, με δείγμα παρόμοιο με αυτό της πραγματικής μελέτης. Οι συνεντεύξεις μπορούν να παρακολουθούνται από τους κύριους ερευνητές και να συζητούνται τα σχόλια που καταγράφηκαν κατά τη διαδικασία.

Focus groups

Συζήτηση μίας ομάδας ατόμων (συνήθως 6-8 μέλη στο κάθε γκρουπ), η οποία καλύπτει μία σειρά θεμάτων που τίθενται από τον ρυθμιστή/καθοδηγητή (moderator/coordinator) της συζήτησης. Αυτή μπορεί να βιντεοσκοπείται και να γίνει ανάλυση των λεγόμενων, των αλληλεπιδράσεων, της μη λεκτικής επικοινωνίας κλπ. Όλοι οι συμμετέχοντες ενθαρρύνονται να παραθέσουν την άποψή τους.

Τηλεφωνική συνέντευξη

Με την πρόοδο της τεχνολογίας, η τηλεφωνική συνέντευξη τα τελευταία χρόνια εξελίσσεται σε ιδιαίτερα δημοφιλή μέθοδο συλλογής δεδομένων, ιδιαίτερα σε έρευνες αγοράς.

Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά της συνοψίζονται στα εξής:

1. Χαμηλό κόστος (30-60% μικρότερο από τη συνέντευξη πρόσωπο με πρόσωπο, και 10-15% υψηλότερο από την ταχυδρομική αποστολή ερωτηματολογίου)
2. Δυνατότητα κάλυψης του πληθυσμού μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής
3. Καλύτερος έλεγχος της διαδικασίας διεξαγωγής της συνέντευξης και της καταγραφής των δεδομένων σε μία κεντρική τοποθεσία
4. Ταχύτερη συλλογή δεδομένων
5. Εύκολη πρόσβαση σε δείγμα (ακόμη κι αν λείπει κάποιος από το σπίτι του, εύκολα υπάρχει πρόσβαση σε άλλο υποψήφιο)
6. Ο συμμετέχων βρίσκεται στο δικό του χώρο ο οποίος δεν παραβιάζεται άμεσα από τον ερευνητή, οπότε νιώθει περισσότερο άνετα

Μειονεκτήματα της τηλεφωνικής συνέντευξης μπορεί να είναι:

1. Η απώλεια της προσωπικής επαφής
2. Περιορισμένος ο χρόνος διεξαγωγής της τηλεφωνικής συνέντευξης (περίπου στα 30 λεπτά)
3. Δεν υπάρχει η δυνατότητα χρήσης οπτικών βοηθημάτων, (πχ κειμένων, φωτογραφιών κλπ)

Η διεξαγωγή τηλεφωνικών συνεντεύξεων απαιτεί γύρω στους 10 συνεντευκτές και 2-3 επιβλέποντες. Η εκπαίδευση στο πρωτόκολλο της έρευνας απαιτεί γύρω στις 20-30 ώρες. Προβλήματα μπορεί να προκύψουν με την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και την πρόσβαση στον πληθυσμό. Τα περισσότερα νοικοκυριά διαθέτουν τηλέφωνο, ωστόσο δεν απαντούν όλοι ή δεν δέχονται όλοι να λάβουν μέρος σε μία τηλεφωνική έρευνα. Για παράδειγμα, υπο-ομάδες όπως νέοι, ηλικιωμένοι, και μετανάστες συνήθως υποαντιπροσωπεύονται σε μελέτες που χρησιμοποιούν τηλεφωνικές συνεντεύξεις.

Ερωτήματα για την επιλογή τηλεφωνικής ή πρόσωπο με πρόσωπο συνέντευξης:

- που πρέπει να γίνει η συλλογή δεδομένων;
- Χρειάζεται να παρουσιαστούν κάποια οπτικά βοηθήματα; (κείμενα, φωτογραφίες, κλπ)
- που βασίζεται η επιλογή υποψηφίων; (πχ εμφάνιση, συμπεριφορά;)
- ποιά αναμένεται να είναι η διάρκεια της συνέντευξης;
- σε πόσο χρόνο πρέπει να ολοκληρωθεί η μελέτη;
- ποιά είναι η γεωγραφική κατανομή του δείγματος;
- μπορεί να αποφευχθεί να επηρεαστεί το περιεχόμενο των απαντήσεων από άλλα μέλη του νοικοκυριού;

Ερωτηματολόγιο vs. συνέντευξη

Ένα πλεονέκτημα του ερωτηματολογίου είναι η αξιοπιστία στη λήψη των δεδομένων, καθώς εξασφαλίζεται μεγαλύτερη τυποποίηση των δεδομένων που θα συλλεχθούν. Επιπλέον, η χρήση των ερωτηματολογίων μπορεί να είναι οικονομικότερη από τη διεξαγωγή συνεντεύξεων.

Από την άλλη μεριά, ο έλεγχος της ειλικρίνειας και της κατανόησης των ερωτήσεων είναι δυσκολότερος με τη χρήση του ερωτηματολογίου, καθώς δεν υπάρχει η αμεσότητα και η δυνατότητα διευκρινήσεων. Η χρήση ερωτηματολογίου προϋποθέτει ότι οι συμμετέχοντες γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

Ερωτήματα για την επιλογή ερωτηματολογίου ή συνέντευξης:

- Περιλαμβάνονται ερωτήσεις το περιεχόμενο των οποίων εξαρτάται από τις προηγούμενες απαντήσεις των συμμετεχόντων;
- η συλλογή δεδομένων πρέπει να πραγματοποιηθεί σε μία δεδομένη χρονική στιγμή;
- οι ερωτήσεις είναι πολύπλοκες;
- Υπάρχουν διαθέσιμοι κατάλογοι με τις διευθύνσεις των μελών του υπό μελέτη πληθυσμού;
- θίγει η έρευνα κάποιο ευαίσθητο προσωπικό ζήτημα;
- Απευθύνεται η έρευνα σε κάποια ειδική επαγγελματική ομάδα;

Συνέντευξη: επιλέγεται αν η διάταξη των ερωτήσεων εξαρτάται από προηγούμενες απαντήσεις, αν οι είναι πολύπλοκες στη διατύπωσή τους και απαιτούν πολλές επεξηγήσεις, αν οι ερωτήσεις πρέπει να δοθούν σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή ή κάτω από ορισμένες συνθήκες (πχ κατά τη νοσηλεία τους σε ένα νοσοκομείο)

Ταχυδρομούμενο ερωτηματολόγιο: επιλέγεται για τη συλλογή ευαίσθητων δεδομένων (εξασφαλίζεται η ανωνυμία), όταν χρειάζονται ακριβείς πληροφορίες (ο ερωτώμενος έχει χρόνο να ανατρέξει σε αρχεία κλπ), όταν απευθύνεται σε ειδικές ομάδες (πχ άτομα που ενδιαφέρονται για το θέμα, άτομα με υψηλή μόρφωση κλπ, γιατί θα το συμπληρώσουν), για τη διευκόλυνση των συμμετεχόντων ώστε να μπορέσουν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο στο δικό τους χρόνο).

ΑΙΤΙΑΚΗ-ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ Η ΕΚ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ ΜΕΛΕΤΗ (EX POST FACTO)

Αφορά τον εκ των υστέρων εντοπισμό παραγόντων που συσχετίζονται με ένα φαινόμενο. Η εκδήλωση του φαινομένου έχει ήδη λάβει χώρα. Αυτός ο τύπος ερευνητικού σχεδιασμού αντιδιαστέλλεται με την πειραματική μέθοδο, καθώς δεν περιλαμβάνεται ο τυχαίος ορισμός των συμμετεχόντων στις συνθήκες της έρευνας, ούτε προγραμματισμένο χειρισμό της ανεξάρτητης μεταβλητής. Ο έλεγχος της συστηματικής επίδρασης των υπό μελέτη παραγόντων γίνεται εκ των υστέρων, με τη βοήθεια στατιστικών αναλύσεων (πχ regression analysis, path analysis, κλπ).

Αρχαιακή έρευνα: αποτελεί το χαρακτηριστικό τύπο αυτού του σχεδιασμού. Το είδος των διαθέσιμων δεδομένων και ο ορισμός των συμμετεχόντων στις συνθήκες της μελέτης καθορίζονται ιστορικά, και βρίσκονται έξω από τον έλεγχο του ερευνητή.

Σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει ως ένα βαθμό εκ των προτέρων σχεδιασμός.

Ένα παράδειγμα θα ήταν η αξιολόγηση της γενικευμένης εφαρμογής ενός νέου προγράμματος για την εκμάθηση της ανάγνωσης. Σε αυτή την περίπτωση θα υπάρχει μόνο μία συνθήκη, καθώς το σύνολο των μαθητών θα εκπαιδευτούν σε αυτή τη μέθοδο ανάγνωσης. Η νέα μέθοδος θα εφαρμόζονταν για μία σχολική χρονιά. Θα μπορούσαν εκ των προτέρων να θεσπιστούν μηχανισμοί αξιολόγησης της καινούριας μεθόδου, πχ με τη χρήση δοκιμασιών επίδοσης πριν,

κατά τη διάρκεια και μετά την εφαρμογή της μεθόδου. Επιπλέον, θα ήταν δυνατόν να συλλεχθούν εκ των προτέρων συμπληρωματικά δεδομένα, όπως πχ δημογραφικά στοιχεία, πληροφορίες για τις ικανότητες των παιδιών (πχ κατανόηση και εκφορά του λόγου), για τη νοημοσύνη τους κλπ. Μόλις ολοκληρωθεί η συλλογή δεδομένων (με το τέλος της σχολικής χρονιάς), ο ερευνητής θα διεξάγει κάποιες στατιστικές αναλύσεις αναζητώντας τους παράγοντες που επηρέασαν την έκβαση της διδασκαλίας και αξιολογώντας την καινούρια μέθοδο για την αποτελεσματικότητά της. Τα δεδομένα μπορούν να απαντήσουν σε ερωτήματα όπως πχ αν η μέθοδος ήταν καταλληλότερη για παιδιά με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (τα συμπληρωματικά δεδομένα), πχ με ιδιαίτερα προβλήματα στην ανάγνωση, υψηλότερη ή χαμηλότερη νοημοσύνη, που να προέρχονται από συγκεκριμένο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον κλπ. Η μέθοδος δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλες μεθόδους για την αποτελεσματικότητά της, καθώς δεν έχουν συλλεχθεί οι ανάλογες πληροφορίες.

Στα πλαίσια μίας αιτιακής-συγκριτικής μελέτης είναι δυνατόν να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με την ύπαρξη αιτιωδών σχέσεων. Προκειμένου να δείξουμε ότι μία μεταβλητή X προκαλεί μία μεταβλητή Y ($X \rightarrow Y$), θα πρέπει να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις:

1. Η συσχέτιση μεταξύ X και Y να είναι στατιστικά σημαντική
2. Η εμφάνιση του X να προηγείται χρονικά της εμφάνισης του Y
3. Η εκδήλωση του Y δεν οφείλεται σε άλλους εξωγενείς παράγοντες που σχετίζονται με το X .

Ωστόσο, η εξαγωγή συμπερασμάτων για την ύπαρξη αιτιωδών σχέσεων που δεν μελετάται με την πειραματική προσέγγιση και τον απόλυτο έλεγχο των πειραματικών συνθηκών είναι πάντα προσεκτική και δεν θεωρείται ότι τα συμπεράσματα αυτά είναι απόλυτα, καθώς θα μπορούσαν να υπάρχουν τρεις εναλλακτικές ερμηνείες:

1. οι τιμές των X και Y διαμορφώνονται ανεξάρτητα, υπό την επίδραση μιας τρίτης μεταβλητής
2. οι τιμές του Y διαμορφώνονται ανεξάρτητα του X , υπό την επίδραση εξωγενών μεταβλητών που δεν σχετίζονται με την μεταβλητή X
3. η κατεύθυνση της σχέσης είναι αντίστροφη, και ενδεχομένως το Y προκαλεί το X ($Y \rightarrow X$).

Για παράδειγμα, θα μπορούσε να βρεθεί στα πλαίσια μιας εκ των υστέρων μελέτης, ότι υπάρχει μία υψηλή σημαντική συσχέτιση μεταξύ της εφηβικής αντικοινωνικής συμπεριφοράς και την προέλευση από οικογένεια χωρισμένων γονιών. Η ανάλυση παλινδρόμησης έδειξε ότι τα παιδιά χωρισμένων γονιών εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Προκειμένου να υποστηριχθεί με ασφάλεια η ύπαρξη αιτιώδους σχέσης με αυτή την κατεύθυνση (και να διασφαλιστεί η εσωτερική εγκυρότητα των αποτελεσμάτων), θα πρέπει επίσης να τεκμηριωθεί ότι α) ο χωρισμός των γονιών προηγείται χρονικά της έναρξης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (ότι η συμπεριφορά του παιδιού δεν οδήγησε στην επιδείνωση της σχέσης των γονιών και στο χωρισμό), β) ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά δεν οφείλεται σε άλλες εξωγενείς μεταβλητές (πχ. το σχολείο και η δυναμική των μικρών ομάδων στην εφηβεία), και γ) ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά του παιδιού και ο χωρισμός των γονιών είναι ανεξάρτητα και ουσιαστικά δεν σχετίζονται μεταξύ τους, αλλά οφείλονται στην παρουσία ενός τρίτου παράγοντα (πχ οικονομικά προβλήματα της οικογένειας).

Για το σκοπό αυτό απαιτείται η συγκέντρωση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών στα πλαίσια μίας μελέτης, προκειμένου να ερευνηθεί η επίδραση τρίτων μεταβλητών, αλλά και η διεξαγωγή μεγάλου αριθμού μελετών σε αυτό το θέμα για τη διασφάλιση και αποκρουστικότητα των συμπερασμάτων (πχ που θα οδηγούσε στη διαμόρφωση πολιτικών για την αντιμετώπιση αντίστοιχων θεμάτων).

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Στον αντίποδα της πειραματικής μεθόδου, η παρατήρηση είναι καταλληλότερη μέθοδος για τη μελέτη ορισμένων θεμάτων.

Σημαντική για τη συγκριτική ψυχολογία (ηθολογία). Ο K. Lorenz (1970-1971), χρησιμοποίησε την τεχνική της παρατήρησης στη μελέτη της συμπεριφοράς των πουλιών που μεγάλωσαν στο φυσικό τους περιβάλλον, έχοντας συνηθίσει την παρουσία των ανθρώπων. Σύμφωνα με τον Lorenz , ένα πείραμα που δεν βασίζεται σε επαρκή γνώση των φυσικών δραστηριοτήτων και συμπεριφορών του είδους έχει πολύ μικρή επιστημονική αξία.

Επίσης, οι ηθολόγοι Eibl-Eibesfeldt & Hass (1967) μελέτησαν μέσω της παρατήρησης κοινωνικές συμπεριφορές σε διάφορες ανθρώπινες κοινωνίες. Εξέτασαν εκφράσεις του προσώπου σε διάφορες περιστάσεις, σε φυλές που δεν είχαν έρθει σε επαφή με λευκούς ανθρώπους.

Ο Jean Piaget (1929, 1952) συνέλεξε το μεγαλύτερο μέρος των δεδομένων του με παραλλαγές της μεθόδου της παρατήρησης. Αρχικά το παιδί παρατηρούνταν χωρίς καμία παρέμβαση. Στη συνέχεια δίνονταν μία σειρά μικρών δοκιμασιών στις οποίες υποβάλλονταν για να διαπιστωθεί αν το παιδί κατείχε μία συγκεκριμένη ικανότητα. Το πρωτόκολλο διεξαγωγής των δοκιμασιών δεν ήταν αυστηρά καθορισμένο, αλλά υπήρχε η δυνατότητα να προσαρμοστεί στο κάθε παιδί.

Η παρατήρηση αποσκοπεί στην συλλογή δεδομένων για το είδος, την ένταση, τη συχνότητα, και το χρονικό περίγραμμα επιμέρους δραστηριοτήτων και συμπεριφορών. Με ακριβείς και επαναλαμβανόμενες παρατηρήσεις, ο ερευνητής στοχεύει στον εντοπισμό μεταβλητών που προσδιορίζουν την εκδήλωση συγκεκριμένων συμπεριφορών, που θα οδηγήσει στη διατύπωση συγκεκριμένων ερευνητικών υποθέσεων για τη σχέση τους με το υπό μελέτη φαινόμενο.

Η παρουσία του ερευνητή πρέπει να επηρεάζει όσο το δυνατόν λιγότερο την παρατηρούμενη συμπεριφορά. Οποιοδήποτε τύπου παρεμβάσεις αποφεύγονται από τον ερευνητή, καθώς θεωρείται ότι αλλοιώνουν αυτό που διαδραματίζεται. Συχνά, η διαδικασία περιλαμβάνει τη βιντεοσκόπηση, ή τη χρήση καθρέφτη διπλής όψης.

Πλεονέκτημα: η διασφάλιση υψηλού βαθμού εξωτερικής εγκυρότητας (οικολογική εγκυρότητα εναλλακτικός όρος της εξωτερικής εγκυρότητας). Προϋποθέτει την αξιοπιστία και την ακρίβεια της καταγραφής των δεδομένων, αλλά και την ελαχιστοποίηση της επίδρασης της παρουσίας του ερευνητή. [η παρουσία του ερευνητή μπορεί να οδηγήσει στη μείωση του επιπέδου δραστηριότητας των συμμετεχόντων, ή να ενισχύσει την παρουσία θετικών συμπεριφορών και να μειώσει την εμφάνιση αρνητικών].

Μειονέκτημα: η διασφάλιση ικανοποιητικού βαθμού εσωτερικής εγκυρότητας. Ο ερευνητής ασκεί πολύ μικρό βαθμό ελέγχου και απομόνωσης των μεταβλητών.

Η παρατήρηση αποκτά αξία ως επιστημονική μέθοδος όταν γίνεται με συστηματικό τρόπο:

1. αποσκοπεί στον έλεγχο κάποιας υπόθεσης
2. εκτελείται προγραμματισμένα και βάσει σχεδιασμού
3. εφαρμόζει συγκεκριμένες στρατηγικές ελέγχου της αξιοπιστίας και εγκυρότητας των αποτελεσμάτων

τεχνικές διεξαγωγής συστηματικής παρατήρησης

συστηματική παρατήρηση: επιλογή, καταγραφή και κωδικοποίηση μιας σειράς συμπεριφορών, και (συνήθως) των συνθηκών στις οποίες εκτυλίσσονται.

- αρχικά καθορίζονται οι δραστηριότητες που πρέπει να καταγραφούν για την επαρκή αντυπροσώπευση του φαινομένου
- καταγραφή της χρονικής διαδοχής των φαινομένων
- καταγραφή της χρονικής διάρκειας ορισμένων δραστηριοτήτων
- καθορισμός της περίστασης (χώρου και χρόνου) που θα αποτελεί το πλαίσιο για την εκδήλωση του φαινομένου
- καθορισμός της *κωδικοποίησης* του φαινομένου, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο τα στοιχεία που θα καταγραφούν θα μετατραπούν σε αριθμητικά δεδομένα.

Τεχνικές καταγραφής: Η κωδικοποίηση μπορεί να γίνει με την τεχνική της συνεχούς μέτρησης, όπου κάθε εκδήλωση της εξεταζόμενης συμπεριφοράς καταγράφεται σε πραγματικό χρόνο, λαμβάνοντας στοιχεία για τη διάρκεια και το ρυθμό εκδήλωσης της συμπεριφοράς. Με την τεχνική της χρονικής δειγματοληψίας η επιλογή των δεδομένων που θα κωδικοποιηθούν γίνεται με δειγματοληπτικό τρόπο. Ο ερευνητής δεν καταγράφει τα στοιχεία που τον ενδιαφέρουν σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, αλλά ορίζει εκ των προτέρων χρονικά διαστήματα αναφορικά με τα οποία γίνεται η καταγραφή της συμπεριφοράς. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να καταγράφεται η εκδήλωση ή όχι μία συμπεριφοράς στη διάρκεια αυτών των διαστημάτων, άσχετα με το πόσες φορές αυτή εκδηλώθηκε εντός κάθε διαστήματος. Αυτή η τεχνική δεν είναι κατάλληλη για συμπεριφορές που δεν εκδηλώνονται συχνά, και δεν εξασφαλίζει την πιστή αποτύπωση του πώς εκτυλίσσεται η συμπεριφορά σε πραγματικό χρόνο.

Γενικές κατευθύνσεις για την κατασκευή εντύπου παρατήρησης

1. σαφής ορισμός των δραστηριοτήτων προς καταγραφή
2. οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι άμεσα παρατηρήσιμες
3. οι δραστηριότητες θα πρέπει να ταξινομούνται σε μία μόνο κατηγορία (να μην αλληλοεπικαλύπτονται)
4. η λίστα των δραστηριοτήτων πρέπει να περιλαμβάνει τις δραστηριότητες που είναι αναγκαίες για την έρευνα. Ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει βιντεοσκόπηση, η συμπλήρωση ενός μακροσκελούς καταλόγου μπορεί να αποδειχθεί κουραστική και ανέφικτη.

Παράδειγμα οδηγού παρατήρησης (observation checklist)

Χρονικό διάστημα παρατήρησης (5λεπτο)					
Είδος δραστηριότητας	1	2	3	4	5
Κάθεται με την πλάτη όρθια χωρίς στήριγμα					
Γυρίζει το κεφάλι προς την πηγή ενός ήχου					
Χειρίζεται παιχνίδια με τα δύο χέρια					
Χειρίζεται παιχνίδια με το ένα χέρι μόνο					
Χαμογελά αυθόρμητα					
Ανταποδίδει ένα χαμόγελο					

Ο βαθμός αξιοπιστίας και εγκυρότητας μίας μελέτης παρατήρησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επάρκεια του **οδηγού παρατήρησης**. Αυτός είναι ουσιαστικά ο κατάλογος των δραστηριοτήτων που ο ερευνητής επιθυμεί να καταγράψει και που θεωρεί ότι καλύπτουν επαρκώς το φαινόμενο που τον ενδιαφέρει.

Δομημένη παρατήρηση: βασίζεται σε ένα αυστηρά καθορισμένο οδηγό παρατήρησης. Θεωρείται συστηματικότερη και καταλληλότερη για τον έλεγχο υποθέσεων.

Μη δομημένη παρατήρηση: ο ερευνητής δεν έχει μία σαφή προκαθορισμένη εικόνα για το σύνολο των δραστηριοτήτων που περιγράφουν το υπό μελέτη φαινόμενο. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η ημι-δομημένη παρατήρηση, που αποτελεί συνδιασμό των δύο.

Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Αξιοπιστία δεδομένων που έχουν συλλεχθεί με την παρατήρηση:

1. η παρατηρούμενη συμπεριφορά εμφανίζεται με συστηματικό τρόπο
2. οι παρατηρήσεις ανεξάρτητων ερευνητών παρουσιάζουν μεγάλο βαθμό συμφωνίας

πχ στα πλαίσια της μελέτης της διεργασίας επένδυσης ψυχικής ενέργειας του νεογέννητου βρέφους στη μητέρα, η συστηματική οπτική επαφή των ματιών θα μπορούσε να θεωρείται μία έκφραση της διεργασίας αυτής. Για να διασφαλιστεί η αξιοπιστία της παρατήρησης η δραστηριότητα αυτή θα πρέπει να επαναλαμβάνεται σε διαδοχικές παρατηρήσεις, και να υπάρχει υψηλός βαθμός συμφωνίας των εκτιμήσεων των ερευνητών για το τί συνιστά οπτική επαφή (ποιές συμπεριφορές θεωρούνται οπτική επαφή).

Εγκυρότητα δεδομένων παρατήρησης:

Εφαρμογή της *διακριτικής ή διαφορικής μεθόδου*, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι μία συμπεριφορά εκφράζει την υπό μελέτη εννοιολογική κατασκευή:

1. η εμφάνιση μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς να συμπίπτει με την εμφάνιση επιπρόσθετων συμπεριφορών που θεωρείται ότι συνδέονται/εκφράζουν το υπό μελέτη φαινόμενο (πχ χαμόγελο, φωνοποιήσεις, μίμηση εκφράσεων της μητέρας)
2. η εμφάνιση της συγκεκριμένης δραστηριότητας δεν συμπίπτει με την εμφάνιση άλλων δραστηριοτήτων που θεωρείται ότι συνδέονται/εκφράζουν άλλες εννοιολογικές κατασκευές (πχ. πείνα, ανία, τάση του βρέφους να προσηλώνει το βλέμμα του ευθεία μπροστά).

Επιπρόσθετα, η ελαχιστοποίηση της επίδρασης της παρουσίας του ερευνητή συντελεί στην ενίσχυση της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων.